

opretholde – eller i bedste fald kræver en alvorlig justering. Det gælder f. eks. spørgsmålet om SOE's genesis og generelle strategiske målsætning (I s. 42); det gælder DKP's stilling efter illegaliseringen (I s. 92), og senere under folkefrontstrategien i 1944/45 (f. eks. III s. 278), der fik sin første brede behandling af Rüdiger Eckert allerede i 1969 (*Die politische Struktur der dänischen Widerstandsbewegung im Zweiten Weltkrieg*), det gælder også Christmas Møllers indsats (I s. 92), der vel nok kræver en omvurdering – ikke mindst efter Hæstrups egen kildeudgave af hans korrespondance fra exilet (*Christmas Møllers Londonbreve (1974)*); det gælder tilsvarende vurderingen af den tidlige sabotage, hvor man ikke længere kan opretholde billedet af Danmark som et sabotagemæssigt u-land – bortset fra Bopa – før SOE kom her til (I s. 244). Man kan heller ikke i dag – og kunne det heller ikke i midten af 70'erne efter Trommers og mine undersøgelser – fastholde sabotagens afgørende betydning som katalysator i strejkebevægelsen (I s. 251 f., 254 og II s. 257 og 259). Tilsvarende er politikernes rolle og deres bestræbelser på at kontrollere og inddæmme modstandsbevægelsen blevet langt stærkere præciseret efter Torells arbejde. Det gælder både Buhl-gruppens henvendelser til svenskerne om hjælp mod et kommunistisk kup (II s. 21), våbenkøbet (II s. 288), Hedtofts rejse til Stockholm i 1944 (III s. 213 f.) og Brigadens forhold (III s. 371 f.). Sluttelig kan nævnes modstandsbevægelsens udenrigsrelationer, herunder hele anerkendelsesproblematikken (III s. 331 ff.), samt de allieredes positioner, der nu ses klarere efter Mary Daus *Danmark og Sovjetunionen 1944–49 (1969)* og Essmann Jensens *Da fornuften sejrede (1972)*.

Det kan næppe betvivles at arbejdet havde vundet i indsigt ved en sådan revision. Men det har åbenbart ligget udenfor Hæstrups ønske. Og holdningen lader sig naturligvis forsvare. For kritikpunkterne rokker ikke ved værkets fundament og hovedstrukturer, og et indgreb kunne let være blevet en skamfiling. Nu hviler *Secret Alliance* sikkert i sine forudsætninger, helstøbt og båret frem af det nationale syn på modstandskampen der i så høj grad blev besættelsesgenerationens, og som har gjort forfatterskabet til dennes selvforståelse par excellence.

Derimod burde Hæstrup og forlaget måske have funderet en smule mere over værkets målgruppe, og overvejet hvorvidt man ikke havde vundet pædagogisk ved at kære ned på de mange sider fremfor at oversætte ravl og krat. *Kontakt med England* og *Hemmelig Alliance* er jo – deres popularitet til trods – ikke let læste bøger p.g.a. den vældige detaljerigdom. Og de må være vanskelige at overskue for den udenlandske forsker, der vel primært kaster sig over stoffet ud fra en komparativ synsvinkel, og derfor jagter hovedlinjerne og ikke den lokale detalje.

Men afgørende er det naturligvis, at udforskningen af den danske modstandsbevægelse med *Secret Alliance* er blevet integreret i den internationale debat.

Hans Kirchhoff

Christian Tortzen: Søfolk og skibe 1939–1945. Den danske Handelsflådes historie under anden verdenskrig. Bd. 1 (af planlagt 4) Ind i krigen. Grafisk Forlag. 719 sider. 214 kr.

Der ligger noget af en programmerklæring i værkets titel. Det er nok en branchehistorie, og branchens organisationer og fagforeninger står da også som udgivere, men Christian Tortzen vil belyse og forstå erhvervets udover, deres levevilkår, oplevelser og overlevelse, langt mere end det er sædvane i historiske skildringer af en erhvervsgren, hvor finansoperationer og teknisk udvikling normalt får broderparten af interessen.

Bogen indledes – efter et kort forord med en læservejledning – med et spring ind i begivenhederne. To danske skibe passerede hinanden i Kattegat på et eller andet tidspunkt i timerne op til det tyske angreb på Danmark og Norge den 9. april 1940. Det ene kom til at sejle for de allierede, det andet tilhørte fra den 9. april den såkaldte »hjemme-flåde«. Med denne ligefremme beretning får Chr. Tortzen uden større armbevægelser understreget to vigtige synspunkter, han vil anlægge i bogen. For det første den rene tilfældigheds afgørende rolle i spørgsmålet om, hvor de danske skibe kom til at sejle, for det andet, at de, der faktisk sejlede skibene, i mangt og meget var helt uden indflydelse på eller viden om, hvad der skulle blive deres lod i de næste 5 år.

Det gjaldt ikke dem alle. Der berettes senere i bogen om officerer og besætninger, der fik mulighed for at træffe et valg, i enkelte tilfælde blev der tale om regelret mytteri. Skib for skib kan Chr. Tortzen udrede, hvor det var, da afgørelsen faldt, hvilke muligheder der forelå, og hvordan reaktionen blev.

Men det varer unægtelig nogle sider, inden Chr. Tortzen tager tråden op efter den dramatiske indledning. Derfor har han da også i forordet anvist den mere utålmodige læser at blade lidt rundt i de første kapitler og så tage fat på side 258, hvor han omsider lader 2. verdenskrig begynde. En ganske stor del af de foregående sider må også forekomme selv den alment historisk interesserede læser at være rigeligt omstændelige. Et afsnit om søfolk og skibe under Napoleonskrigene og et om Prisonen har nok paralleller til Chr. Tortzens emne, men spørgsmålet er, om det er tankevækkende paralleller, eller om de bidrager til forståelsen af, hvad der skete i 1939–1940.

Skildringen af handelsflåden og søfolkens vilkår under 1. verdenskrig kommer selvfølgelig noget nærmere sagen, alene af den grund at så at sige alle parter ved udbruddet af 2. verdenskrig byggede på erfaringerne fra den første.

Derefter følger udbygningen af rederivirkomheden og navnlig søfolkens organisationer i mellemkrigstiden. Klart nødvendigt baggrundsstof for værket. Chr. Tortzen får også redegjort for overenskomstforhold og arbejdskampe, dog uden at besvare spørgsmålet om nogle af strejkerne først og fremmest skyldtes politiske kampe og ikke faglige spørgsmål.

Skulle der skrives en konklusion på dette, hvad Chr. Tortzen ikke gør, måtte den blive, at de danske redere ved 1930ernes slutning havde vist sig som særdeles dygtige forretningsmænd, at handelsflåden ydede sit væsentlige bidrag til den danske samfundsøkonomi, men at søfolkene stadig målt i arbejdsvilkår og lønninger var langt bag ude i forhold til arbejdere i land; det selv om de danske sømænd var bedre lønnet end flertallet af deres udenlandske fagfæller.

Navnlig i det sidste problemfelt, sømændenes levevilkår, mærker man, at Chr. Tortzen har hjertet med. Til tider så meget, at han holder sig mere til værdiladede udsagn end til konkrete oplysninger. Der var utvivlsomt ikke meget plads i sømændenes lukafer, men en harmdirrende artikel i søfyrbødernes blad »Faklen« er under ingen omstændigheder det bedste sted at hente oplysninger om boligforholdene ombord. Også kosten var en vigtig del af lønnen, og Chr. Tortzen kan oplyse, at der var et enkelt skib, hvor hovmesteren præsterede at holde omkostningerne til mad langt under de aftalte 1,34 kr. pr. mand-dag. Men man skal være ganske godt inde i prisforhold i 1930erne, og man skal til og med vide noget om ekstraomkostninger ved at købe ind forskellige steder på kloden og ved kun at købe varer, der kunne opbevares længe nok. Kort sagt, hvad fik de at spise? Var der stadig et problem med ernæringssygdomme, der havde været den hyppigste dødsårsag blandt søfolk i langfart i tidligere århundreder, når nu Chr. Tortzen vil have det lange perspektiv. Hvis skibenes og hovmestrenes regnskaber er væk, burde Chr. Tortzen have skrevet, at det var et problem at finde disse konkrete oplysninger.

Bogen præges på afgørende måde af to ting. For det første er der et utroligt materiale

med en indbygget dramatik, der tager pusten fra læseren, når Chr. Tortzen en gang imellem helt lader være med at filosofere over det, men »bare« fortæller løs. For det andet er der til denne bog opfundet det mest kinesiske system for kapitel- og afsnitinddeling og navnlig for krydshenvisninger, jeg til dato har været præsenteret for. Hvis man følger blot en brøkdelt af krydshenvisningerne, lærer man sandelig bogen at kende. Der mangler en udførlig indholdsfortegnelse – ellers er der det hele, også for meget af det. Gentagelser skulle ikke være nødvendige, når der er så meget at berette.

Henrik S. Nissen

Erik Kjersgaard: Besættelsen 1940–45, bind I: Lysene slukkes, bind II: Freden forberedes. Politikens forlag 1980–81. 336 + 336 sider. Ill.

Det har været svært for anmelderen at finde sine egne ben i bedømmelsen af Kjersgaards hverdagshistorie, som i pressen – også af kolleger – er blevet modtaget med udelt fryd, og som har holdt sig på boghandlernes hitliste i månedsvis. For det er aldrig behageligt at skulle deltage i festen som kritikus.

Først og sidst er *Lysene slukkes* og *Freden forberedes* (bindene skiller kronologisk ved Stalingrad-slaget i vinteren 1943) ovenud velkrevne og fængslende bøger, med et væld af informationer, og af en pædagogisk kvalitet der gør dem til populær videnskab på et meget højt plan. Det mangler heller ikke på overrumplende og tankevækkende kommentarer, der demonstrerer forfatterens selvstændige holdning til stoffet (men rigtignok også afslører hans fordomme når det f. eks. gælder kvindefrigørelse, administratorer og neutralitet). Af reelle fejl er jeg kun stødt på få – i sig selv en præstation af en historiker der kommer til besættelsestiden udefra, fra Middelalderen. Billedmaterialet – skønsomt op imod halvdelen af de ialt ca. 675 sider – skyldes samarbejdet med redaktør Stig Hornshøj-Møller. Det er fremragende, velintegreret i teksten, og for 95 pct's vedkommende aldrig set før. Også tabellerne og diagrammer er velanbragte, og man under gerne *Politiken* den gratis reklame for *Hvem-Hvad-Hvor*, hvis årgange fra fyrrerne her får en renaissance. For det er godt og instruktivt stof.

Men mest spændende er naturligvis værket karakter af pionerindsats indenfor besættelsestidens hverdagshistorie. Nærmest på et sådant forsøg var vel journalisterne *Per Eilstrup* og *Lars Lindeberg* i 1969 med *De så det ske under besættelsen*, og stadsarkivar *Sigurd Jensens Levevilkår under besættelsen* fra 1971, men Kjersgaard er den første der griber emnet systematisk an, og gør det ud fra ambitionerne om at ville sætte den almindelige dansker i fokus – hvad han eller hun så er for en størrelse! Vi når da også rundt om mange væsentlige spørgsmål: Forsyning og beskæftigelse, derationalisering, brændsel og kommunikation, erstatningsvarer, husmoderproblemer, de ledige penge, krisekriminaliteten, og forlystelser og læservaner. Det mangler heller ikke på det mere immaterielle såsom alsang, blød porno og spiritisme. Og selv om man vanskeligt kan tale om en egentlig bevidsthedshistorie er der dog tilnærmelser til en beskrivelse af tidens forventninger og drømme, om Nordens enhed, og om eksotiske rejser til fjærne lande – og til teknikkens Sangrila-længsler der var en del af krigens *revolution of rised expectations*. Vi får også god og kontant besked om mangt og meget der turde være ukendt for hovedparten af Kjersgaards unge læsere, om gasgeneratorens mekanik, tørveskæringens finesser og maksimalprisernes mysterium, om spildindsamling og sæbefabrikation. Bedst er forfatteren når han sætter sig på hokassen og gør sig sine observationer om husholdningernes problemer og den daglige opfindsomhed, når han dykker ned i sædelighedsdebatten og generationsproblemerne, eller når han behandler de kulturelle og ideologiske strømninger,